

Зображення з Галереї Осборна та студії Едварда Ентоні.
Музей Метрополітен: колекція Гілмана, придбано музеєм 2005 року

ЧОВЕН У ТЕМРЯВІ

Човен ще не виринув з темряви, а вже було чутно удари весел — цей звук пробивався навіть крізь стугоніння вітру, що здіймав хвилі в затоці. Година була пізня, стояла глупа ніч. Дощ, за описом одного очевидця, «лив як з відра, вітер завивав моторошно й зловісно»¹. Останніми тижнями погода була мінливою: одного дня вабила весняним теплом, а наступного пробирала до кісток холодом. Якось уранці випав був сніг. Цілий тиждень узбережжя шмагав сильний штормовий вітер.

Четверо невільників, які гребли на човні, здавалося, з легкістю долали опір вітру і хвиль, тож без проблем доправили до берега пасажирів — трьох білих офіцерів Конфедерації. Відстань від Чарльстона до фортеці вони подолали приблизно за сорок п'ять хвилин. Човен пришвартувався до причалу о 00:45 у п'ятницю, 12 квітня 1861 року, — день, якому судилося стати найважливішим в історії Сполучених Штатів.

Донедавна вершечок маяка форту прикрашав великий ліхтар із найсучаснішими лінзами Френеля, але, готуючись до війни, армійські інженери прибрали його звідти. Тепер ліхтар був підвищений на високих дерев'яних риштуваннях у центрі внутрішнього подвір'я, так званого плац-параду, освітлюючи стіни мурів по п'ятнадцять метрів завтовшки і корпуси гармат зі стволами, націленими назовні через закладені на рівні землі бійниці. Здалеку, в нічній темряві, мряці й тумані, освітлена ліхтарем фортеця скидалася на величезний казан, з якого валила прозора-біла пара.

Упродовж останніх 113 днів командир форту майор Роберт Андерсон та його гарнізон, сформований з вояків регулярної

Армії США, разом з особовим складом Корпусу інженерів армії під керівництвом капітана Джона Фостера перетворили цей форт із захаращених руїн на потужну машину, здатну вбивати й знищувати. Він і досі був катастрофічно недоукомплектованим. Форт, розрахований на 650 солдатів, налічував лише 75 осіб: офіцерів, рядових, інженерів та членів полкового оркестру. Але його гармати, розміщені всередині й згори на мурах, стояли на поготові. Крім того, п'ять великих гармат було встановлено на імпробізованих платформах на плац-параді й спрямовано стволами в небо, щоб слугувати мортирами, здатними закидати вибухові снаряди хоч би й у сам Чарльстон.

За ці 113 днів цей форт, названий на честь героя Війни за незалежність Томаса Самтера, став надзвичайно небезпечним місцем для штурму й міг би відбивати атаки, можливо, вічно, якби не одна фатальна вада: у ньому були люди, а людям треба їсти. Влада Конфедерації перекрила шляхи постачання провіанту, тож запаси їжі досить швидко вичерпалися.

Андерсону було п'ятдесят п'ять років. Він мав дружину Елізу (всі називали її Іба), трьох дочок і однорічного сина, також на ім'я Роберт. Андерсон чисто голився, що було рідкістю для того часу, і це надавало його обличчю приємної відкритості, створюючи різкий контраст із зовнішністю його конфедеративного противника через затоку генерала Бореґара, кістлявого чоловіка з грубими рисами обличчя. Бореґар, який узяв на себе командування всіма військовими діями Південної Кароліни, був другом Андерсона і його колишнім учнем. Їхні стосунки залишалися ввічливими, привітними й навіть теплими, попри очевидну готовність Бореґара вбити Андерсона та всіх його людей, якщо це послужить справі незалежності Півдня.

Андерсон обожнював свою сім'ю і тужив, коли був з нею в розлуці, а через специфіку армійської служби це ставалося часто. Завдяки доходам від родини Іби вони жили життям, яке не могли б собі дозволити на його зарплатню. Родина мала будинок на Західній Дев'ятій вулиці в Нью-Йорку, та коли Андерсон став знаменитістю, Іба з дітьми переїхала до готелю Brevoort

House — розкішної п'ятиповерхової будівлі на П'ятій авеню. Своїх доньок вони віддали на навчання в пансіон у Нью-Джерсі: очевидно, щоб полегшити для Іби тягар виховання дітей, адже вона страждала від невизначеної хронічної хвороби, яку Андерсон в одному з листів назвав «тривалим нездужанням»².

Через стан здоров'я Іби Андерсон ставився до неї з особливою турботою. «Я б усе віддав, аби лиш *дідзнатися*, що ти мала спокійну ніч і цього ранку почувашся значно краще», — писав він одного разу³. Він часто використовував ніжні звертання, як-от: «Я не знаю, що робив би без тебе, моє дорогоцінне дитя», а також постійно звертався до неї словами «моя найдорожча» та «моя дорога маленька дружино». Щоб уберегти Ібу від фізичної напруги, пов'язаної з написанням листів, він запропонував угоду: він і далі писатиме їй щодня багатосторінкові листи, схожі на щоденникові записи, а вона буде зобов'язана відписувати йому лише раз на тиждень.

Андерсон був глибоко релігійною людиною. Він писав Ібі: «Молюся, щоб наш Небесний Отець невдовзі ошчасливив моє старе серце, повернувши тобі здоров'я, щоб ми могли бути разом, доки живемо»⁴. Навіть в офіційних звітах до Військового міністерства він закликав спиратися на милосердя Господа. Один із його офіцерів писав: «Я ніколи не зустрічав людини, яка так смиренно й водночас так упевнено покладалася б на силу молитви»⁵. Останнім часом у його молитвах було присутнє постійне прохання, щоб війна не почалася.

У найтихіші вечори о дев'ятій годині майор Андерсон міг почути великі дзвони з далекої дзвіниці церкви Святого Михайла — бастиону чарльстонської громади. Саме тут плантатори демонстрували свій суспільний статус, купуючи місця на церковних лавах. Церква стояла поруч із невеличким ринком Раяна, і щовечора церковний передзвін сповіщав про «комендантську годину для негрів», нагадуючи поневоленням і вільним темношкірим мешканцям міста: у вас лишається тридцять хвилин, щоб повернутися додому. Інакше нічний «патруль рабів» міг знайти їх і замкнути під вартою до ранку.

Через п'ятдесят років після того, як міжнародну работорґілю заборонили на федеральному рівні, Чарльстон залишався

центральною вузлом у внутрішній торгівлі рабами, яка тут процвітала й значною мірою забезпечувала добробут міста. «Список рабів» у переписі населення США 1860 року містив перелік 440 плантаторів у Південній Кароліні, кожен із яких володів щонайменше сотнею темношкірих рабів у межах одного округу. А в середньому по країні кількість рабів у рабовласницьких домогосподарствах становила 10,2. Загалом на Півдні 1860 року було 3,95 мільйона рабів. Одна з родин Південної Кароліни, нащадки Натаніеля Гейворда, володіла понад трьома тисячами рабів, з яких 2590 проживали в межах штату.

Разом ці плантатори становили своєрідну аристократію і саме так себе й сприймали. Вони називалися «лицарством». Як висловився видатний плантатор з Південної Кароліни Джеймс Генрі Гаммонд, вони були «найближчими до аристократів з усіх, хто міг би вважатися таким в Америці»⁶. Щоденним підтвердженням такого уявлення був, власне, факт володіння рабами і домінування над покірним темношкірим населенням. Проте водночас приходив і глибокий страх, що це населення, яке вони тримали під жорстким контролем, одного дня може підняти повстання.

За даними федерального перепису 1860 року в штаті проживало на 111 тисяч більше підневільних людей, ніж білих; такий дисбаланс фіксували лише у двох штатах, другим був Міссісіпі. Чорношкірі — вільні й невольники разом — становили понад 40 відсотків населення Чарльстона, головного міста Південної Кароліни, що викликало занепокоєння в білих містян.

Господарі облаштовували на своїх подвір'ях своєрідні міні-плантації з кількома технічними будівлями, які містили кухні, стайні та житлові приміщення для рабів. Щоб зменшити ризик бунтів і нічних убивств, довкола зводили високі мури. Невільники, які працювали за межами цих мурів, мали носити спеціальний значок — металевий медальйон квадратної, круглої або восьмикутної форми з викарбуваним написом «Чарльстон», зазначенням року, виду роботи та ідентифікаційного номера. Його прикріплювали до одягу або носили на шії.

Таке надто очевидне переважає рабів справляло враження на мандрівників із Півночі. «Який дивний вигляд має це

місто! — зауважував один із відвідувачів⁷. — На кожному розі вулиці та на ганках будинків — чорношкірі; чорношкірі керують возами й каретами, носять тягарі, доглядають дітей і продають товари на тротуарах; чорношкірі роблять усе».

Плантатори штату не лише називали себе лицарством, а й захоплювалися лицарськими романами, зокрема «Айвенго» Вальтера Скотта та «Королівськими іділіями» Альфреда Теннісона. Вони влаштовували турніри, відомі як «голови та кільця», де одягнені в лицарські обладунки вершники, називаючись іменами лицарів із цих романів, мчали галопом і намагалися втрапити довгими списами в підвішені металеві кільця діаметром менш ніж півтора сантиметра. А потім лицар діставав шаблю і завдавав потужного удару по голові встановленого на фініші дистанції манекена⁸.

Лицарі Південної Кароліни надавали собі військові звання й полюбили вишукану уніформу. Їхній вождь і натхненник, літератор Вільям Гілмор Сіммс, написав 82 романи, центральними темами яких були лицарство й честь. Лицарство в його розумінні означало «галантність, заохочену сміливістю, підігріту ентузіазмом і вдосконалену люб'язністю»⁹.

Лицарство цінувало честь понад усі людські якості й було готове вбивати заради її захисту, проте лише відповідно до «Кодексу дуелі», що чітко визначав правила, за якими особа, чию честь було заплямовано, могла викликати кривдника на поєдинок і, якщо бажає, вбити його.

Чоловіки й жінки лицарського стану одягалися за останньою модою і їздили на розкішних конях доглянутими й чистими вулицями. Щовечора, починаючи з четвертої години, вони прогулювалися уздовж міської набережної, відомої як Батарей: тут були, як висловився один із відвідувачів, «їхній Гайд-парк, Платер і Єлисейські Поля»¹⁰.

Проте плин часу і паровий транспорт почали руйнувати цей світ. На сторонніх спостерігачів Південна Кароліна справляла враження території, що відстала від великого національного поступу, який багато хто називав Добою залізниці. Ось лише один із показників: статистичні дані за 1860 рік фіксують

у штаті лише 364 працівників залізничної галузі; для порівняння у Нью-Йорку на той час зареєстровано вже 6272 залізничники¹¹. Якщо 1800 року Чарльстон був п'ятим за кількістю населення містом у Сполучених Штатах, то до 1860 року він опустився на 22-ге місце. За останнє десятиліття місто втратило шість відсотків населення, передовсім через зменшення кількості невільників, оскільки плантатори почали шукати кращих земель деінде, зокрема в Алабамі, Джорджії та Міссісіпі.

Посилювалося відчуття, що найкращі дні Південної Кароліни, можливо, залишилися позаду. Плантатори колись були найзаможнішим класом в Америці, писав Денніс Гарт Маган, уродженець Нью-Йорка, який виріс у Вірджинії та викладав у Вест-Пойнті, у листі до друга в листопаді 1860 року. «Але торгівля, промисловість та інженерна справа порушили цей стан речей і накопичили багатство, яке могло дозволити собі розкіш пишнішу, ніж у плантаторів, — і саме тоді, боюся, з'явився цей демон смуги, який став головним і єдиним порушником спокою на цих землях упродовж останніх років»¹².

Маган, чий син Альфред згодом став видатним військово-морським істориком, стверджував, що Південна Кароліна, «цей зарозумілий маленький штат», замість приєднатися до загального руху країни до оновлення, стала ще більш ізольованою. «Ця старосвітська безтурботна гостинність, неодмінна риса заможних людей на нещільно заселених землях, і такі її супутні ознаки, як надзвичайна ввічливість і привітність, уже не вписуються в новітню добу залізниці, — писав він. — Люди більше не мають часу, щоб марнувати його на пусті балачки й байдикування ні впродовж цілого дня, ні навіть у короткі вранішні години».

Якби когось цікавили паралелі, то аналогічні тенденції були відображені в новому романі Чарльза Дікенса «Великі сподівання», що його саме тоді публікував частинами англійський літературний щотижневик. Першу частину було надруковано у грудні 1860 року. Одну з головних героїнь роману, панну Гевішем, цілком можна назвати збірним образом Південної Кароліни. Покинута біля вівтаря, вона усамітнилася, зупинила

годинники, відмовилася знімати весільну сукню й навіть залишила гнити на столі страви весільного бенкету. Покинута біля вівтаря Доби залізниць, Південна Кароліна поринула у власний світ байдужої бездіяльності й фантазій.

Троє офіцерів з Кароліни обережно ступили з хиткого човна на пірс Самтера. Це був їхній другий візит до форту за останню добу. Під час першого візиту майор Андерсон повідомив, що його люди скоро залишаться без їжі й через голод будуть змушені капітулювати. Офіцери передали цю інформацію новому міністру війни Конфедерації Лерою Поупу Вокеру в Монтгомері, Алабама, тимчасовій столиці Конфедеративних Штатів Америки. Заява Андерсона відкривала новий шлях, який давав змогу отримати контроль над фортом без насильства. Вокер уповноважив офіцерів іти цим шляхом, тож під час другого візиту вони запропонували Андерсону оголосити дату і час, коли він планує евакуювати форт. За попередні три місяці сили Конфедерації встановили на протилежних берегах затоки нові батареї важкої артилерії, які могли обстрілювати форт Самтер з усіх боків. Та у разі погодженої евакуації гармати Конфедерації, які оточують Чарльстонську гавань, мовчатимуть, а сам Андерсон і його люди зможуть безпечно залишити форт.

Поки посланці чекали на відповідь, Андерсон зібрав своїх офіцерів і провів опитування про те, як довго, на їхню думку, вдасться утримувати форт без поповнення провіанту. Вони дійшли згоди, що протримаються п'ять днів, причому на останні три дні харчів майже не залишиться. Усі офіцери Андерсона проголосували за те, щоб залишатися на позиціях і не здавати форт до цього часу.

Андерсон написав відповідь і передав її офіцерам із Кароліни о 3:15. У ній він запевнив, що справді евакуює форт, але, щоб не наражати своїх людей на непотрібні страждання, зробить це через три дні, рівно о 12:00 15 квітня. Андерсон доповнив повідомлення важливим застереженням: зобов'язання буде виконано за умови, що протягом цього часу він не отримає «вирішальних інструкцій від свого уряду або поповнення провіанту»¹³.